

Murat Güvenç ile İlhan Tekeli Üzerine: “Daha uzun yıllar kutup yıldızı gibi bizim yolumuzu gösterecek.”

İlhan Hoca ile ne zaman, nasıl tanıştınız, nasıl bir hocaydı? Bir hoca olarak size nasıl ilham verdi biraz anlatır mısınız?

Şimdi ben Ortadoğu Teknik Üniversitesi'ne 1972 yılında girdim. 76 yılında da mezun oldum. O dönem çok çalkantılı bir dönemdi ve İlhan beyi 1978'de ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama bölümünde yüksek lisansımı bitirdikten sonra doktora programına başlarken tanıdım ve kendisini ziyaret ederek benim doktora danışmanım olup olmayacağını sordum. Olabileceğini fakat bazı ön koşulları olduğunu söyledi. Bir tanesi, dedi ki 1978 yılında bu bilgisayar işi çok geliyor, bizim bilgisayardan anlayan, bilen bir doktora öğrencisine ihtiyacımız var, onun için bilgisayar becerileri, yeterliklerini geliştirmen lazım her şeyden evvel. Ben de o vesileyle ODTÜ'de doktora programına başlarken işte Bilgisayar Mühendisliği Bölümü'nde verilmekte olan ileri düzey programcılık dersleri almak durumunda kaldım. Bunu niye söylüyorum çünkü İlhan Bey ile çalışmanın ilk koşullarından bir tanesi çalışmaya başladığımız zaman çok hızlı bir şekilde o sizi o anki bilgi üretim çerçevesinin en uç noktalarına kadar gitmeye teşvik ediyor. Yani o anda nerede bir zafiyet varsa, nerede bir eksiklik varsa, nerede bir yetersizlik varsa o noktalarımızı telafi etmenizi, geliştirmemizi teşvik ediyor. Kısa bir süre onun doktora öğrencisi oldum ondan sonra iki buçuk yıl Belçika'da bir başka yüksek lisans programında doktora ile ilgili dersler aldım. İlhan Tekeli ile benim asıl bir araya gelmem, Belçika'dan döndükten sonra ve tez çalışmama başladıktan sonra oldu. İki büyük projede beraber çalıştık. ODTÜ'de benim çalıştığım 25 yıl içerisinde aynı araştırma grubunun içinde olduk. Bunlardan bir tanesi 1984 yılında yapmaya başladığımız, 1985-2015 Ankara Yapısal Plan çalışmasıdır. Bu, Ankara'da yapılan önemli bir plan çalışmasıydı. Diğer çalışmalar-

dan da ayrılır: yaklaşım, yöntem itibariyle o dönemdeki uygulanan planlama çalışmalarından çok farklı bir yaklaşımdır. O dönemde Ankara'da bir raylı toplu taşıma sistemi yapılması gerekiyordu. Fakat bu raylı toplu taşıma sistemi içinde Ankara'nın 2015 yılına kadar mekânsal gelişme alternatiflerinin sınanması ve bir Nazım Plan şemasının yapısının hazırlanması gerekiyordu. Şimdi pek hatırlayamıyorum ama bu planlama çalışmasını aşağı yukarı altı ay gibi dönemine göre çok hızlı sayılabilecek bir sürede bitirdik. 1985'lerin çalışma ortamını bugün tahayyül etmek bile biraz zor çünkü o dönemde daha bizim PC diye bilinen kişisel bilgisayarlar yok. Daha bugün kullandığımız Windows sistemi dahi piyasada yok. Fare denilen şey de yok. Bilgisayarda çalışmak için her dakika büyük bilgisayarlarda program yazmak gerekiyor ve o programları büyük ölçüde kart delgi makineleriyle veya onun muadili olan, bugüne göre hantal diyebileceğimiz modellerle çalışılması gerekiyor. Harita gösterim, görsel üretimi konusunda da bugün kullandığımız teknolojilerin hiçbirisi yok. Bunların olmadığı bir yerde altı aylık bir sürede Ankara için bir yapısal planın hazırlanmasının nasıl bir insanüstü gayret gerektirdiğini anlatamam. Şimdi bu proje eğer bugün izlenebiliyor, çünkü nefis iki tane kitabı var. Hem İngilizcesi hem Türkçesi ve içerisinde çok önemli haritalarda var. O dönemin Ankara'sını anlatan ve bunların büyük kısmı da elde yapılmış haritalar. Yani daha o zaman bugün kullandığımız coğrafi bilgi sistemleri, bilgisayar ortamında görselleştirme imkanları yok. Ve yöntemde çok yeni daha önceden denenmemiş bir şey, işte bu anlattığım bu birinci proje bence İlhan Bey'in bir araştırma ekibinin başkanı olarak ne kadar ayırt edici müstesna, benzersiz bir işleve sahip olduğunu gösteriyor. Çünkü burada birbirinden çok farklı alanlarda çalışmış bir ekip var. Bunun tamamını bir insanın yapması mümkün değil ama o ekibin de bir orkestra şefi gibi idare edilmesi gerekiyor. İşte orkestra ne kadar yetenekli sanatçılardan olursa olsun, nihai ürün biraz şefin eseri oluyor. Onun için klasik müzik dinlediğimiz zaman, bestecinin adını orkestrayı, hem de bir de yöneticiyi dinliyoruz. Aynı şekilde bu bilimde, araştırma projelerinde de var. İşte İlhan beyin Ankara projesindeki Ankara 1985-2015 projesindeki liderliği bence üzerinde durmaya değer ve çalışılmaya değer bir şey. Bu kitaba her zaman olduğu gibi en önemli katkıları yine İlhan Tekeli'nin kendisi yaptı. Ben bende o programda o kitapta, o projede çok genç yaşında olmama rağmen Ankara'yla ilgili bir sürü model, bilgisayar modeli yaptım, çalıştırdım. Bazı İlhan beyle ortak yazılar yazdık. Ve Ankara şehrinin gelişmiş şemasını orada denedik.

O proje biter bitmez bir başka proje başladı ki bu da çok önemli bir proje oda Kanada'nın IDRS diye bir örgütünün desteklediği, İstanbul'da dar gelirli katmanların, nüfusun konut sorunuyla ilgili bir projeydi. Projenin kapsamı

aslında konut sorunuyla ilgili oldukça dar bir projeydi. Bu proje İlhan Beyin liderliği altında, başkanlığı altında yeniden tanımlandı. Bir süre bu Kanadalı proje destekleyicileri ile müzakere edilmek zorunda kalındı. Çünkü onlar bu işi sınırları belli, sıradan bir proje olarak yapıp bitirip raporu alıp bir yere koymak istiyorlardı. Ama biz bu proje desteğini İstanbul'un tarihi sürecini anlamak, geliştirmek, yapısını anlamak için bir vesile olarak görmek istiyorduk. Burada ben görev aldım. Benimle ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümünden Ali Türel, Tansı Şenyapılı, Erhan Acar ve İlhan Tekeli'den oluşuyordu bizim ekibimiz. Bunun sonunda çok kapsamlı bir İstanbul imar tarihi, sosyal tarihi ve gecekondu süreçlerini inceleyen araştırmalar çıktı. İlhan Bey'in bu kitaba yazmış olduğu giriş bölümü İstanbul'un imar tarihi ile ilgiliydi. 1839'da Tanzimat'tan 1985'lere kadar İstanbul'un imar tarihini anlatan bir giriş bölümünden bahsediyoruz. Bu daha sonra Tarih Vakfı tarafından ayrıca bir kitap olarak yayınlandı. İngilizcesi de yayınlandı. Ve İstanbul'un bugüne kadar benim bildiğim kadarıyla en önemli imar tarihi çalışmalarından bir tanesidir. Tarih Vakfı, bunu 2000'li yıllarda tekrar yayınladığı zaman, bu 1985'lerde bizim bıraktığımız noktadan, 2015'e kadarki bölümleri de kapsayan yeni bir bölüm eklenerek, bugün elimizde çok kapsamlı bir İstanbul İmar Tarihi çalışmamız var. Daha sonra yaptığımız Ankara'da sanayinin dağılımıyla ilgili başka projeler de vardı. Bu projeler, benim akademik formasyonumda çok yer etti. En heyecanlı taraflarından bir tanesi bu projelerin hiçbirisi bildiğiniz bir projenin tekrarı değildi. Her birinde yeni yöntemlerin, yeni yaklaşımların denendiği ve o zamanın bilgi kuramının en uç noktalarına kadar gidilmenin denendiği projelerdi. O yüzden de İlhan Bey ile çalışmak bilinmeyene açılan kapıyı zorlamayı ve oralarda heyecan verici araştırmalar yapmayı gerekli kılar. Bilinenin tekrarının, inanın İlhan Bey'i hiçbir zaman heyecandırdığını görmedim. Bu tür büyük projelerin yönetimi yıllar süren işlerdir. Büyük ekiplerin yönetilmesi gerekir. Ve de bu büyük ekiplerin yönetilmesinde de insan kaynaklarını değerlendirme konusunda beceri gerekir. Çünkü bu projeler öyle bir günlük üç günlük bir haftalık işler değil, aylar yıllar süren şeylerdir. Beklenen, beklenmeyen her türlü zorluklarla karşılaşılır ve bu zorluklar içerisinde bu geniş ekiplerin çalışma şevklerinin kırılmadan, birbirleriyle anlaşmazlığa düşmeden ve de birlikte çalışma heyecanı duyarak uzun zaman çalışabilmelerini gerektirir. İşte bu projelerin yürütülmesi noktasında bir orkestra şefi metaforunu kullandım, böyle çok usta bir orkestra şefi olmadan projelerin başarıyla sonlanması zordur. Projeler başlar, projeler biter ama projenin anımsanabilmesi ve kendinden beklenen etkiyi yapabil-

mesi için bütün o sürecin çok iyi yönetilmesi gerekir. Eğer bir şeyler yapabiliysek burada tabii İlhan hocanın ustalığı ve orkestra şefliğini, liderliğinin altını çizmek isterim.

Bu süreçte Tarih Vakfı'nın kurulması araya giriyor sanırım. O süreçten bahsetmek ister misiniz?

Bizim İstanbul çalışmasını bitirmemiz ile Tarih Vakfı'nın kurulması aşağı yukarı aynı tarihlere rastlıyor. 1990'ların başında bizim İstanbul çalışması bitti. Aynı tarihte de Tarih Vakfı, o zamanki adıyla Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı kuruldu. Vakıf tabii İlhan Bey'in, sivil toplum alanında çığır açan yeni yaklaşımları gündeme getirdiği bir çalışma oldu. Vakıf o zamana kadar bilinen, böyle arkasında büyük parasal desteklerin olduğu bir vakıf olmaktan çok, Türkiye'deki entelektüel kapitalin bir vakıf, yani vakfedilen şeyin entelektüel kapital olduğu bir grubun yönetimiydi. Türkiye'nin en ileri gelen entelektüelleri İlhan Beyin liderliğinde, Vakıf'ta 1990'lardan 2000'lere kadar çok önemli çalışmalar yaptılar. Burada sayılması gereken iki önemli katkıdan bir tanesi Toplumsal Tarih Dergisi'dir ve hala devam etmektedir. İkincisi de maalesef 2007'lerde yayın hayatına son veren İstanbul Dergisidir. Bu iki dergi Tarih Vakfı'nın Türkiye'ye kazandırdığı çok önemli katılardır. Tarih Vakfı bu dönemde iki önemli proje gerçekleştirdi. Yaptığı büyük sergiler, etkinlikler arasında bir tanesi Habitat II'nin İstanbul'da düzenlenmesidir. Bir de Cumhuriyetin 75. yıl etkinlikleridir. Cumhuriyetin 75. Yıl etkinlikleri, 1998 yılında oldu. Sonra tabii araya deprem girdi, kriz girdi, siyasi çalkantılar girdi. Ben 2000'li yılların başında Tarih Vakfı'nın Yönetim Kurulu'nda İlhan Bey ile çalıştım, mütevellî oldum. Dünya Kenti İstanbul Sergisi, Habitat-II etkinlikleri ve 75. Yıl Programında Tarih Vakfı çok önemli yayın ve sergi etkinliklerinde bulundu. Toplumsal Tarih Dergisi ve İstanbul Dergisi gibi bugün referans niteliği taşıyan yayınlara imza attı. Bu dönem içerisinde İstanbul Ansiklopedisi ve Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi gibi iki büyük ansiklopedi yayınlandı. Yani Tarih Vakfı Türkiye'de entelektüel sermayeye sahip bir sivil toplum kuruluşunun neler yapabilecekleri konusunda çok önemli bir referanstır. İlhan bey oranın başkanlığından ayrıldıktan sonra, bir dönem ben vakfın başkanlığını yürüttüm.

İlhan beyle çalışmanın bana kattığı neler var diye düşünürsek, bugün birbirimizi tanımamız, birlikte çalışmamız 40 yıl olmuş, az bir şey de değil baktığımız zaman. Ben bugün uzun süre birlikte çalışmayı, birlikte işler yapma deneyimini, dönüp geriye bakarak yeniden değerlendirdiğimde şunu görüyorum. Bizim üzerinde çalıştığımız projeler, 1980 sonrası dönem Türkiye'de

ve dünyada toplumbilim yaklaşımlarının çok kapsamlı biçimde yeniden yapıldığı bir dönemde oldu. Bu dönem artık yerleşik yaklaşımın büyük bir hayal kırıklığı yarattığı, postmodern yaklaşımların yükseldiği modernite projesinin yetersizliklerinin gündeme geldiği, yepyeni yaklaşımların öne çıktığı bir dönem oldu. Bu dönem içerisinde Türkiye'deki koşullara yabancı olmayan, siyaseten ve sosyal olarak geçerli bir sosyal bilim nasıl yapılabilir sorunu irdeleyen, kendisine soran yeni yaklaşımlara gerek vardı. İlhan Bey her zaman bu sorgulamayı sosyal bilimlerin hemen her alanında çok zengin eserler vererek hem kendisi yaptı hem de etrafındakileri bu alanlarda çalışmaya teşvik etti. Bu noktada iki boyutunun ben vurgulanmaya değer olduğunu düşünüyorum. Bir tanesi çok özverili buluşçu, yaratıcı bir akademisyenden bahsediyoruz. İkincisi de birlikte çalışmayı verimli kılan ve etrafındakilerin verimliliğini arttıran bir orkestra şefinden bahsediyoruz. İlhan Tekeli yanında çalışanları daima bilimin uç noktalarını, çalışılmamış projelere ele almaya, sorulmamış soruları gündeme getirmeye teşvik eden bir takım lideridir. Bir araştırma başkanıdır diyebiliriz. Bir orkestra şefi gibi araştırma ekiplerini yönetir. O yüzden benim kendi akademik formasyonumun şekillenmesinde çok önemli katkıları vardır. Eğer onun sağladığı böyle görünmez eli olmasaydı ve koruyucu çerçevesi olmasaydı ben o tarihlerde denediğim yeni yaklaşımları denemeye hiç fırsat bulamazdım. Yani İlhan Tekeli'nin yanında çalışabilmek desteklenmeye değer bulunduğu projelerin gelişebilmesi için de çok ilginç fırsatlar elde etmek demektir, bu da bir ayrıcalıktır diyebilirim.

Hocaların hocası olarak İlhan Tekeli'nin öğrencisi olduğumuz, siz de öğrencilerinizle birlikte İlhan Tekeli Şehircilik Kültürü Vakfı'nın kuruluş sürecini başlattınız. Bize bu süreci anlatır mısınız? Kuruluş amacı ve vizyonunu da aktarırsanız seviniriz.

2000li yıllardan sonra özellikle, 2010 yılında sonra hem dünyada hem Türkiye'de şehir araştırmaları alanı çok büyük bir yeniden yapılanma süreci içerisine girdi. Bu yeniden yapılanma süreci içerisinde bizim 1980'lerde, 1990'larda hatta 2000'lerin başında düşündüğümüz bazı çerçevelerin bile giderek aşındığını, geçerliliğini yitirdiğini, yeni yeni yaklaşımların ortaya çıktığını gördük. İlhan Tekeli Şehircilik Kültürü Vakfı adını verdiğimiz vakıf da yine İlhan Tekeli'nin öncülüğünde, onun yanında doktorasını yapmış, onunla çalışmış bir grubun kendi kendilerine yaptığı bağımsız bir toplantılar dizisi içerisinde şekillendi. Bunun bir vakfa dönüşeceği ilk başta belli değildi. Biz o zaman yeni döneme, 2000'li yılların ilk çeyreğine uygun bir şehircilik araştırmaları programı nasıl yapılabilir, nasıl yaklaşımlar anlamlıdır, nasıl yeni yöntemler uygulanabilir, bu tür sorular üzerinde yani zaman zaman bir

araya gelip birtakım toplantılar yapıyorduk. Bu toplantıların bazılarında yapılan konuşmalar Youtube'a kondu, bazıları birer kitap oldu. Ama sonunda bunun bir vakıfla neticelenmesi, kurumsallaşmasının daha uygun olacağı konusunda bir uzlaşma oldu. İlhan Bey de bu fikri beğendi. Biz de vakfın adını yani İlhan Bey'in bu alana yaptığı katkıyı yansıtmak üzere İlhan Tekeli Şehircilik Kültürü Vakfı şeklinde adlandırdık. Vakıf şunu yapmayı düşünüyor: Türkiye'deki şehir çalışmalarını izlemek, bu alanın bir anlamda vicdanı olmak, bu alandaki iyi, doğru, verimli, anlamlı, geçerli girişimleri desteklemek, tersine verimsiz sığ pratikleri ve geçerliliği yitmiş pratikleri de giderek bu alanda daha ikinci planlara göndermek, yani alanın yeniden yapılanmasına katkıda bulunmak. Çok genç bir vakıf, arkasında büyük sermaye desteği yok. Ama Tarih Vakfı'nda edinilmiş birçok zengin ve değerli bir deneyim var. Bu durumda biz çok büyük projelere hemen girmektense entelektüel vurgumuzu ve entelektüel katkıyı öne çıkaran bir sivil toplum girişimi olarak biraz yavaş yavaş gelişmeyi planlıyoruz. Buna rağmen iki önemli iş başardık. Bunlardan bir tanesinde lisansüstü tez ödülleri verdik. Türkiye çapında hazırlanmış otuz yakın çok değerli mastır ve doktora tezi bu yarışmaya katıldılar ve çeşitli üniversitelerden çok farklı hocaların katıldığı jüri tarafından bunlar uzun bir süreçte değerlendirdi ve geçtiğimiz 2019 sonbaharında bunların merasimini yaptık. İkinci olarak iki yılda bir Türkiye'de bir şehircilik bienali yapmayı düşünüyoruz, yani iki yılda bir şehircilik alanındaki olumlu gelişmeleri, ilginç fikirleri, yeni yaklaşımları gündeme getiren bir izleme programı olacak.

Şu anda üzerinde çalıştığımız bir şey, bu dönemde 2000'li yılların ilk çeyreğinin sonuna geldiğimizde şehircilik alanının, şehir çalışmalarının, planlama çalışmalarının ve şehir yerel demokrasi diyebileceğimiz çalışma alanının nasıl yeniden yapılanabileceği, eski yerleşik ele alış biçimlerinden nasıl kopabileceği, yeni ele alış biçimlerinin temel varsayımlarının, ilkelerinin ne olabileceğini öne çıkaran bir çalışmanın hazırlıkları içerisindeyiz. Bu çalışma çeşitli başlıklar altında yürüyor ve önümüzdeki yıllarda da kamuoyuyla paylaşılacak. Vakfın geliştirdiği model, tarih içinde örnekleri batıda çok görülen bir model bu sivil toplumun girişimi ile şekillenmiş ve yerleşik akademik disiplinlerin yeniden yapılanmasını özgün katkılarla hızlandırmayı amaçlayan bir yeniden dönüşüm manifestosu hazırlamaya çalışıyor. Yani şehircilik alanı acaba yeniden nasıl yeni kurulabilir, nasıl yeniden şekillendirilebilir gibi sorulara cevap vermeye çalışıyoruz. Çünkü artık şehirler biliyorsunuz, sınırları belli olan, nerede başladığı, nerede bittiği belli oluşumlar değil, bugün 21. yüzyılın şehirleri artık ayak izleri yerkürenin her yerinden izlenebilen çok bo-

yutlu, çok taraflı ağ tipli ilişkilerle yönetilen çok karmaşık yapılar. Bu yapıların nasıl kavramsallaştırılması gerektiği konusunda yepyeni ele alış biçimlerine, bakış açılarına ve modellere ve yaklaşımlara gerek var. Şimdi İlhan Tekeli Şehircilik Kültürü Vakfı bünyesinde biz kendi seferber edebildiğimiz entelektüel emekle birlikte, önümüzdeki 25 yılın şehircilik paradigmasının ne olabileceğini şekillendirmeye çalışacağız.

İlhan Hocadan hala öğrenmeye ve bu öğrendiklerinizi öğrencilerinize aktarmaya devam ediyor musunuz?

Bu sorunun cevabı tabii ki evet. Çünkü İlhan Tekeli'nin akademik üretimi hiçbir zaman durmuyor. Yani kitaplar birbiri arkasına yayınlanmaya devam ediyor ve bizim şahsen itiraf edeyim ki benim okuma hızımın daha ilerisinde bir hızla kendisi kitap yayınlıyor. Her yayınladığı alan benim doğrudan çalışma yaptığım alanlar değil, bu yüzden bazı zamanlar kenarda bıraktığım kitapları daha sonra yeni baştan okuma, ele alma durumum ortaya çıkıyor ve yani İlhan Tekeli'nin bugün ürettiği akademik birikim, külliyat öyle kolay kolay tüketilecek boyutlarda değil. O yüzden İlhan Tekeli daha uzun yıllar bizim gibi araştırmacılara bir esin kaynağı, bir referans kaynağı, bir kutup olmak işlevini uzun yıllar yapacak. Kutup yıldızı gibi bizim yolumuzu gösterecek diye düşünüyorum.

Çok teşekkür ederiz.